

Напрадвесні

У мамэнты вялікіх здарэнняў сусьветнай вагі даспяваюць і выяўляюцца патрэбы і жаданні народаў, скрытыя дагэтуль адно ў глыбіні душы народнай. Здаецца, што жыцьцё несъвядома творыць акурат тое, аб чым думваюць, чаго жадаюць сотні і тысячы людзей. Гэтак зліваюцца ў вадно думкі і быт, ідэі і паступкі.

Пад той час, калі страшэнны пажар вайны абхапіў чужы ўвесь сьвет, калі гэтак сора й неспадзейна зьмяняюцца граніцы аграмадных дзяржаў, — у нашым штодзённым жыцьці гэтаксама пачынае нешта зьмяняцца. Людзі неяк больш сьвядома пачынаюць глядзець на сьвет, на людзей, на сябе. Адкідаюць тое, што йшчэ ўчора здавалася ім важным, цэнным, і твораць новыя цэннасьці, новыя думкі—ідэі.

Многа ахвяр забірае вайна. Здаецца, быццам жыцьцё аднаго чалавека ня мае ўжо цаны, калі навакол гінуць тысячы. Тым часам выходзіць наадварт: грамадзянства, бадай, ніколі гэтак сур'ёзна не адносілася да асобы чалавека, да яго індывідуальных асобнасьцей, як цяпер.

І гэта — справядліва: хто астанецца жывым пасля сусьветнага змаганьня, той будзе далей тварыць жыцьцё народаў, той будзе ўзгадываць новыя пакаленьні. У тых новых пакаленьнях — уся надзея народаў. Вось і трэба іх узгадаваць так, каб у іх разьвіліся і буйна расьцьвілі ўсе іх творчаскія сілы, каб іх індывідуальныя асобнасьці не загінулі, а стварылі ў жыцьці нашым нешта новае, нешта няжданае, нязгаданае.

Вось і выходзіць наверх справа школы народнай, справа прасьветы.

Старая школа не глядзела на тое, што ў ёй вучацца розныя дзеці, што нельга да ўсіх падхадзіць таксама, нельга выламываць іх душы да адной меркі. Эстонца і латыша, літвіна і беларуса, украінца і жыда — усіх іх, нягледзячы на зусім асобныя душы ў гэтых народаў, сучасная школа вучыць павэдлуг таго ж спосабу і ў гэтай жа мове, як чыстакроўных расейцаў.

З вайной збудзілася ў народаў Расеі надзея на лепшую будучыну. Усе закраталіся, усе ўскалыхнуліся, спадзеючыся перамен у сваім жыцьці. І хаця аб гэтым яшчэ не чутно, — адна справа, справа навукі ў школе ўжо зышла зь мёртвага месца.

Пачуў патрэбу асьвяжыць нашу школу новы міністар народнай прасьветы. Вайна навучыла іначай глядзець на разьвіцьцё культуры шырокіх народных мас, паказала, што ў цяперашняй школе нельга і гутарыць аб культурнай рабоце. Вось міністар першым чынам склікаў у Пётраград папярчцеляў усіх вучэбных акругоў на нараду.

Ужо вядома аб чым яны радзіліся. Трэба, казалі папярчцелі, выгнаць з школы стары дух. Трэба, каб школа папраўдзе разьвівала сваіх вучняў, каб яны, выходзячы з яе, патрапілі самі разьвівацца, жыць сабой — незалежна ад нікога, стварыць сваё жыцьцё сваімі рукамі. Патрэбны для гэтага і новыя кніжкі, і новыя спосабы навучаньня. Трэба дапусьціць для „інародцаў“ навуку ў іх роднай — матчынай — мове.

Так кажуць папярчцелі.

Толькі ад слоў да дзела — вялікі крок. Дый як будзе спаўняцца тое, аб чым гэтак пекна кажуць, згадаць ня лёгка!¹

Гэтак, дагэтуль няма ведама, ці ўрэшце дадуць права ў школе нашай роднай беларускай мове². Няма ведама, бо яе ня ўсе нават за асобную мову лічаць, даводзячы, быццам яна мала чым розьніцца ад расейскай.

Мы ведаем, што наша мова разьвівалася праз сотні гадоў зусім інакш, чым расейская, што гэта — дзьве розныя мовы. Гэта ведаюць і ўсе прадстаўнікі навукі, ведаюць тыя, хто хаця б раз пачуў жывую беларускую гутарку. Наш народ, нашы дзеці гавораць не па-расейску, а па-свойму, — і іх па-свойму трэба і ў школе вучыць. Няхай сабе беларуская мова — родная сястра расейскай. Але яна ёсьць, ёю гавораць 9 мільёнаў душ, і забывацца аб ёй нельга³.